

"ואלה המשפטים"

פרשת משפטים עוסקת בעיקר בדינים ובהנהגות שבין אדם לחברו, עניני ממונות וכיוצא בהם, הנדונים בין אנשים בבתי הדין, וכך נאמר (שמות כא א): **"ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם"**. רש"י (שם) מדייק את הו' שבמלה **"ואלה"**, ומבאר שיש הבדל בין מקום שנאמר **"ואלה"**, בלא ו', למקום שנאמר **"ואלה"** בו', וכך הוא כותב: "כל מקום שנאמר **"ואלה"** פסל את הראשונים, **"ואלה"** מוסיף על הראשונים, מה הראשונים **מסיני**, אף אלו **מסיני**". כלומר, כאשר מובאת המלה **"אלה"** הרי היא מורה על הדברים שיאמרו עכשיו, השונים מאלו שקדמו להם, ואילו המלה **"ואלה"** מורה על דברים שיאמרו מכאן ואילך, והם נוספים על הדברים שקדמו להם. לכן, המשפטים שנאמרו בפרשת משפטים, הפותחים במלה **"ואלה"** נוספים על עשרת הדברות שנאמרו בפרשת יתרו, **וכשם שעשרת הדברות נאמרו בסיני, אף המשפטים נאמרו בסיני**.

והדברים צריכים ביאור, שהרי על הר סיני לא נאמרו אלא עשרת הדברות, והיאך זה ניתן לומר שאף המשפטים, העוסקים בכל דיני הממונות שבין אדם לחברו, נאמרו בסיני?

גם יש להבין, שהרי רוב דיני הממונות שבין אדם לחברו הם תקנות שמדרבנן, ותלויים במנהג המדינה, ומנהגי הסוחרים והפועלים. אם כן למה היא הכוונה באמירה שדינים אלו נאמרו כבר בסיני?

עוד יש להבין, שהרי אמרו חז"ל (תורת כהנים בהר פרשה א, והובא ברש"י על התורה ויקרא כה א): **"וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּהַר סִינַי לֵאמֹר (ויקרא שם) - מה ענין שמיטה אצל הר סיני, והלא כל המצות נאמרו מסיני? אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ודקדוקיה מסיני, אף כולם נאמרו כללותיהם ודקדוקיהם מסיני"**. הרי שכל המצוות כולן, נאמרו כלליהן ופרטיהן בסיני, ומדוע זה מדגישה זאת התורה דוקא על דיני הממונות שבין אדם לחברו?

רש"י (שמות כא א) ממשיך וכותב: "ולמה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח, לומר לך שתשים סנהדרין אצל המקדש [המזבח]". כלומר, פרשת הדינים שבין אדם לחברו שבתחילת פרשת משפטים מופיעה מיד לאחר הפרשה העוסקת במזבח שבסוף פרשת יתרו. הטעם לכך הוא, שמקומם של הסנהדרין, העוסקים בדינים אלו שבין אדם לחברו הוא ליד המזבח. ויש להבין, מדוע באמת מקומם של הסנהדרין הוא אצל המזבח, ומה היא המשמעות שיש לכך?

"אֲשֶׁר תָּשִׂים לְפָנֶיהֶם"

כאמור, פרשה זו עוסקת בדיני ממונות שבין אדם לחברו, ואומרת שאלה הם המשפטים אשר יש לשים לפני הדיינים, כפי שנאמר: (שמות כא א): "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לְפָנֶיהֶם". הגמרא (גיטין פח ע"ב) מביאה ברייתא, וזו לשונה: "היה רבי טרפון אומר, כל מקום שאתה מוצא אגוריות של עובדי כוכבים, אף על פי שדיניהם כדיני ישראל, אי אתה רשאי להיזקק להם, שנאמר: 'וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תָּשִׂים לְפָנֶיהֶם', לפניהם, ולא לפני עובדי כוכבים". רש"י (שמות שם) מביא ברייתא זו, ומוסיף: "ואפילו ידעת בדין אחד שהם דנין אותו כדיני ישראל, אל תביאהו בערכאות שלהם, שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומיקר שם עבודה זרה להחשיבה, שנאמר (דברים לב לא): 'כִּי לֹא כְצוּרְנוּ צוּרָם וְאִיבִינוּ פְּלִילִים', כשאויבינו פלילים זהו עדות לעלוי יראתם". כלומר, שאף אם יודעים אנו שהגויים יפסקו כדיני ישראל, אין להביא את הדין בפניהם, שכן דבר זה גורם לייקר ולהחשיב את העבודה זרה שלהם.

ואף דברים אלו טעונים ביאור. מדוע אם משפטי הגויים נכונים וישרים, גורם הדבר לייקר את העבודה זרה שלהם, ומדוע מתחלל שם ה' בכך?

כל התורה כלולה בעשרת הדברות

כדי לבאר ענינים אלו, יש להקדים ולבאר מה היה מיוחד כל כך במעמד הר סיני שבו נאמרו עשרת הדברות. על מעמד זה נאמר (דברים ד יא-יג): "וַתִּקְרָבוּן וַתַּעֲמְדוּן תַּחַת הָהָר, וְהִקְרַב בָּאֵשׁ עַד לֵב הַשָּׁמַיִם, חֲשָׁךְ עָנָן וְעָרְפָּל. וַיְדַבֵּר ה'

אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שֹׁמְעִים וּתְמוּנָה אֵינְכֶם רֹאִים זִוְלָתִי קוֹל.
וַיִּגַד לָכֶם אֶת פְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צָוָה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת, עֲשֵׂרֶת הַדְּבָרִים, וַיִּכְתְּבֶם עַל שְׁנֵי
לְחוֹת אֲבָנִים". היה זה מעמד נורא הוד, כאשר הר סיני בוער באש, וה' מדבר
מתוך האש, ובו נאמרו עשרת הדברות. וכאמור, יש לדעת מה הוא המיוחד
בעשרת הציוויים הללו שבעשרת הדברות, והלא לכאורה ציוויים פשוטים
הם המתקבלים על הדעת, ומובנים לכל בן אנוש. היש מי שאינו מבין שאסור
לגנוב, לנאוף או לרצוח, או אינו מבין שיש לכבד את הוריו, וכיוצא בזה. אם
כן, מה מיוחד היה בעשרת הדברות שנאמרו במעמד הר סיני?

כאשר ציוה ה' את משה לעלות להר סיני, כדי לקבל את לוחות הברית, נאמר
(שמות כד יב): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה, עֲלֵה אֵלַי הַהָרָה וְהִיָּה שָׁם, וְאֶתְנֶה לְךָ אֶת
לְחוֹת הָאֲבָן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה, אֲשֶׁר כְּתַבְתִּי לְהוֹרֹתְךָ". כלומר, לוחות הברית
אשר כתובים עליהם עשרת הדברות מכונים גם "וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה", ומפרש
רש"י (שמות שם): "כֹּל שֵׁשׁ מֵאוֹת וּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה מִצְוֹת, בְּכֹל עֶשְׂרֵת הַדְּבָרֹת
הֵן, וּרְבִינוּ סַעֲדִיָּה פִּירֵשׁ בְּאֵזֶה־הַרְוֹת שִׁיֶּסֶד לְכֹל דְּבַר וּדְבַר מִצְוֹת הַתְּלוּיֹת בּוֹ".
כלומר, עשרת הדברות כוללים בתוכם את כל תרי"ג מצוות התורה. רש"י
מזכיר את חיבורו של רבנו סעדיה גאון, "אזהרות", שהוא חיבור המונה את
כל תרי"ג המצוות ומחלק אותן לפי עשרת הדברות, כך שכל דיבר ודיבר כולל
חלק מתרי"ג המצוות.

נראה שמקור דבריו של רבינו סעדיה גאון הוא בדברי הירושלמי (שקלים פ"ו
ה"א): "חנניה בן אחי רבי יהושע אומר, בין כל דיבור ודיבור דקדוקיה
ואותיותיה של תורה דכתיב (שיר השירים ה יד): 'מִמְּלָאִים בִּתְרָשִׁישׁ' כימא רבא.
רבי שמעון בן לקיש כד הוה מטי הדין קרייה הוה אמר, יפה למדני חנניה בן
אחי רבי יהושע, מה הים הזה בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים, כך בין כל
דיבור ודיבור דקדוקיה ואותיותיה של תורה". כלומר, חנניא בן אחי רבי
יהושע אומר שכל התורה כולה כלולה בעשרת הדברות, ורבי שמעון בן לקיש
מוסיף שהרי זה כגלי הים שבין הגלים הגדולים ישנם גלים קטנים. ויש להבין,
היאך זה נכללים כל דקדוקיה ואותיותיה של התורה בעשרת הדברות?

במתן תורה הבינו ישראל את התורה הנכללת בעשרת הדברות

הנה, דברים אלו, שכל תרי"ג מצוות התורה נכללים בעשרת הדברות, מפורשים גם בדברי הזוהר (ח"ב יתרו דף צג ע"ב): "הני עשר אמירן דאורייתא, אינון כללא דכל פקודי אורייתא". כלומר, **עשרת הדברות הללו, הם הכלל של כל מצוות התורה**. ובהמשך הדברים: "אתחקקו על לוחי אבנין, וכל גנוזין דהוו בהו אתחזון לעיניהון דכלא, למנדע ולאסתכלא ברזא דתרי"ג פקודין דאורייתא דכלילן בהו". כלומר, **עשרת הדברות נחקקו על לוחות אבנים, וכל הגזים הכלולים בהם נראו לעיני כל, לדעת ולהסתכל בסוד תרי"ג מצוות התורה הכלולים בהם**. ועוד נאמר שם: "בההוא שעתא, כל רזין דאורייתא וכל רזין עלאין ותתאין לא אעדי מינייהו, בגין דהוו חמאן עינא בעינא זיו יקרא דמריהון, מה דלא הוה כההוא יומא מיומא דאתברי עלמא, דקודשא בריך הוא אתגלי ביקריה על טורא דסיני... בגין דההוא יומא דקיימו ישראל על טורא דסיני, אעבר זוהמא מנייהו, וכל גופין הוו מצחצחן כצחצחא דמלאכין עלאין". כלומר, **באותה השעה, כל סודות התורה וכל הסודות העליונים והתחתונים לא זזו מהם**, משום שהיו רואים עין בעין את זיו כבוד ריבונם, מה שלא היה כאותו היום מיום שנברא העולם, שהקדוש ברוך הוא התגלה בכבודו על הר סיני, **משום שבאותו היום שעמדו ישראל על הר סיני, עברה הזוהמה מהם, וכל הגופים היו מצוחצחים כצחצוח של המלאכים העליונים**".

מבואר בדברי הזוהר, שכל תרי"ג מצוות התורה כלולים בעשרת הדברות, ומבואר עוד שעם ישראל, בעת מתן תורה, היו בדרגה רוחנית כה גבוהה, מצוחצחים כמלאכי השרת, וזכו להבין את כל פרטי תרי"ג המצוות הכלולים בעשרת הדברות. כלומר, **כאשר שמעו ישראל את עשרת הדברות, הם שמעו גם את כל ענפיהם והמסתעף מהם, היינו את כל תרי"ג המצוות כולן**.

להלן, כמה דוגמאות למצוות הנכללות בעשרת הדברות:

כעס – על הכועס אמרו חז"ל: "המקרע בגדיו בחמתו, והמשבר כליו בחמתו, והמפזר מעותיו בחמתו, **יהא בעיניך כעובד עבודה זרה**. שכך אומנותו של יצר

הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו עשה כך, עד שאומר לו עבוד עבודה זרה, והולך ועובד". כלומר, **האיסור לכעוס נכלל בדיבר השני שבעשרת הדברות, המצווה על איסור עבודה זרה (שמות כ ג): "לא יהיה לך אֱלֹהִים אַחֲרַיִם עַל פָּנָי"**. הגמרא (שם) גם מביאה מקור לכך: "אמר רבי אבין, מאי קראה, 'לא יהיה בך אֵל זָר וְלֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל נָכָר' (תהלים פא י), איזהו אל זר שיש בגופו של אדם, הוי אומר זה יצר הרע". כלומר, הכעס בא מכח היצר הרע שיש לאדם, והיצר הרע הוא "אֵל זָר" בגופו. נמצא שהכועס מעורר בעצמו אל זר, והרי הוא כאילו עובד עבודה זרה.

ברכה שאינה צריכה – על המברך ברכה שאינה צריכה, אמרו חז"ל (ברכות לג ע"א): "כל המברך ברכה שאינה צריכה, עובר משום 'לא תשא [אֶת שֵׁם ה'] אֱלֹהֶיךָ לְשׁוֹא' (שמות כ ז). כלומר, **איסור ברכה שאינה צריכה נכלל בדיבר השלישי שבעשרת הדברות**. כשם שאסור לאדם להוציא מפיו שם שמים לבטלה, כך אסור לו לברך ברכה שאינה צריכה, שהרי ה' הוא מקור הברכה, ואין זה לכבודו שיברכו לשוא.

מחלוקת – איסור מחלוקת נכלל בדיבר הרביעי שבעשרת הדברות (שמות כ ח): "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ", שכן השבת היא הזמן שבו יש לבטל כל קטטה ומחלוקת, ולעשות שלום עם הכל (ראה תיקוני זוהר תיקון עשרין דף נז ע"א, וראה זוהר ח"א בראשית דף מח ע"א).

הלבנת פנים – על המלבין פני חברו ברבים, אמרו חז"ל (בבא מציעא נח ע"ב) שהרי הוא "כאילו שופך דמים", שכן האדם שהוא הלבין את פניו מחויר, והדם אוזל מפניו. **הרי שאיסור הלבנת פנים נכלל באיסור רציחה, שהוא הדיבר הששי שבעשרת הדברות**, כפי שנאמר (שמות כ יג): "לא תרצח".

נמצא, שכששמעו ישראל את עשרת הדברות, הם הבינו גם את כל תרי"ג המצוות הנכללות בהם, הן המצוות שבין אדם למקום, והן המצוות שבין אדם לחברו.

משפטי ישראל הם חכמת ה'

בכלל תרי"ג המצוות שקיבלו עם ישראל בסיני, בעת מתן תורה, נכללו גם המצוות שבין אדם לחברו, והאופן בו יש לנהוג זה עם זה בדיני ממונות. גם דיני הממונות שבין איש לרעהו אינם תקפים רק משום שהם מתקבלים על הדעת, אלא משום שהם חלק מהתורה שעל פיה ברא הקדוש ברוך הוא את העולם, כפי שאמרו בזוהר (ח"ב תרומה דף קסא ע"א): "ובגין דכד ברא קודשא בריך הוא עלמא, אסתכל בה באורייתא וברא עלמא". כלומר, כאשר ברא הקדוש ברוך הוא את העולם, הוא הסתכל בתורה, וברא את העולם. לכן, הרוצה לדעת איך לנהוג בעולם בדרך הישרה והנכונה, צריך להשיג את חכמת התורה, שהרי העולם נברא על פי התורה.

והנה, כאשר ברא ה' את האדם, הוא ברא אותו ישר, באופן שידע האדם איך לנהוג בעולם ביושר, ומשחטא האדם, התקלקלה דעתו, ושוב לא יכול היה להשיג את רצון ה' בבריאה, כפי שנאמר (קהלת ז כט): "אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יָשָׁר, וְהִמָּה בִקְשׁוֹ חֲשִׁבֹנוֹת רַבִּים". שכן החטא משבש את ראייתו של האדם, ואינו מאפשר לו להבחין בין טוב לרע, כפי שנאמר (ישעיה ה כ): "הוֹי הָאֲמָרִים לְרַע טוֹב וְלְטוֹב רַע, שְׂמִים חֲשֹׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ, שְׂמִים מֵר לְמִתּוֹק וּמִתּוֹק לְמֵר". אולם, כאשר עמדו ישראל במעמד הר סיני, ושמעו את עשרת הדברות, פסקה זוהמתם, וחזרו להיות בדרגת אדם הראשון קודם החטא. הם הבינו אז היטב את כוונת ה' בבריאת העולם, וידעו מה היא הדרך הישרה שיש לנהוג בה.

נמצא, שאף החוקים והמשפטים שבדיני ממונות, שלכאורה הם דברים המסתברים ומתקבלים על דעתו של כל אחד, יש בהם חכמת ה' יתברך, שעל פיה הוא ברא את העולם. ברור אם כן, המיוחד שבעשרת הדברות שנאמרו בסיני, הכוללים אף את המשפטים שבין אדם לחברו. ואין להקשות שדינים אלו הם הסכמת בני אדם, סוחרים או פועלים, שכן דינים אלו הם חלק מהחכמה העליונה שעל פיה נברא העולם. ואמנם, כפי שהתבאר, כל דיני

התורה נכללו בעשרת הדברות שנאמרו בסיני, כגון מצות שמיטה, אולם התורה מדגישה שאף עניני ממונות, שנראה כאילו הם הסכמת בני אדם, מכל מקום הם חכמת ה' יתברך, ונאמרו בסיני.

עבד עברי

על פי זה יובן מדוע התורה פותחת בעניני ממונות שבין אדם לחברו דוקא בדיני עבד עברי, שהם לכאורה דינים שפחות מצויים. התורה רצתה להתחיל בדוגמה הממחישה את ההבדל שבין חכמת התורה לדיני בני אדם. אכן, יתכן שאף אצל הגויים ניתן למכור לעבד אדם שגנב, ואינו מחזיר או משלם את גניבתו, אך שונה היא מכירת עבד אצל הגויים ממכירת עבד עברי הנזכרת בפרשה זו.

כאשר הגויים מוכרים אדם שגנב לעבד, אין מטרתם אלא שתשלם הגזילה לנגזל, אולם התורה חפצה גם בתקנתו של הגנב. אדם זה שגנב ואין לו ממה לשלם כדי להחזיר את גניבתו, אדם עני הוא עד מאוד. אין לו בית או שדה, כדי לשלם מהם, ואף לא ממון או רכוש אחר. וכאשר הוא נמכר לעבד, אין הוא נמכר כעבד כנעני, אלא נמכר הוא כעבד עברי, כך שאסור לאדונו להכביד עליו יותר מידי בעבודתו. הוא לומד לעבוד, ומתגורר אצל אדונו בתנאים טובים. הגמרא (קידושין כ ע"א) דורשת את הפסוק (דברים טו טז): "כִּי טוֹב לוֹ עֲמֹדָה" – "עמך במאכל ועמך במשתה, שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן". וכך גם פסק הרמב"ם (עבדים פ"א ה"ו-ט): "כל עבד עברי אסור לעבוד בו בפרך... כל עבד עברי אסור לישראל שקנהו להעבידו בדברים בוזים... כל עבד עברי או אמה העבריה, חייב האדון להשוותן לו במאכל ובמשקה, בכסות ובמדור... וחייב לנהוג בו מנהג אחוה". הרי שהתורה חפצה בתקנתו של הגנב. היא חפצה בכך שאדם זה יחיה חיים טובים, ויחזור למוטב. כך לאחר שישתחרר, הוא יוכל להיות עובד ה', כפי שנאמר (ויקרא כה נה): "כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדֵי הֵם", ודרשו חז"ל (בא מציעא י ע"א): "ולא עבדים לעבדים".

הרי שהבדל עצום הוא בין דיני הגויים לדיני התורה הקדושה. כפי שהתבאר בענין עבד עברי, שהגויים אינם דואגים אלא לתקנת הנגזל, ואילו ה' יתברך בתורתו הקדושה דואג גם לתקנת הנגזל וגם לתקנתו של הגנב, כך הוא גם בכל דיני התורה. לכן, אדם המתדיין אצל גויים, ואמר שדיניהם טובים ונכונים, הרי הוא מחלל שם שמים, שהרי הוא כאומר שגם דיניו של הקדוש ברוך הוא אינם מיועדים לתיקון העולם.

מקום הסנהדרין אצל המזבח

עתה יובן, שתפקידו של דיין בישראל, הוא תפקיד עם אחריות עצומה. עליו לכון לרצון ה', ולדעת היאך יתקון העולם באופן הראוי ביותר על ידי פסק הדין שלו. ומחמת אחריות זו, אמרו חז"ל (סנהדרין ז ע"א): "אמר רבי שמואל בר נחמני, אמר רבי יונתן, כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין, הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשו".

משום כך, מקומם של הסנהדרין הוא דווקא אצל המזבח, שכן דיני ומשפטי ישראל צריכים לבוא מהמקום המקודש בו משרה הקדוש ברוך הוא את שכינתו בעולם, מקום המזבח. ועל כך אמרו חז"ל (סנהדרין ז ע"א): "אמר רבי שמואל בר נחמני, אמר רבי יונתן, כל דיין שדן דין אמת לאמיתו, משרה שכינה בישראל, שנאמר: 'אֱלֹהִים נָצַב בְּעֵדַת אֵל בְּקֶרֶב אֱלֹהִים וְשָׁפֵט'. זאת ועוד, חז"ל אמרו (שבת י ע"א): "כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפילו שעה אחת, מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית", שכן מעשה בראשית, היינו בריאת העולם, נעשה על פי התורה, והדיין הדן את דיני התורה נעשה שותף לכך.

יזכנו ה' להכיר בכך שדיני התורה הם כפי שאמרו חז"ל "דין אמת לאמיתו". כלומר משפטים ישרים הכוללים בתוכם את טובת קיום העולם, על כל צדדיו ופרטיו, וכפי שאמר הכתוב (תהלים יט י): "מִשְׁפָּטֵי ה' אֵמֶת צְדָקוֹ יַחְדָּו". כלומר, לא רק שדיני אמת הם, אלא שהם גם צודקים יחדיו וכוללים בתוכם את הטוב האמיתי הנצרך לעולם.